

Гурлева Тетяна Степанівна

старший науковий співробітник лабораторії консультативної психології та психотерапії Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, кандидат психологічних наук

ГРОМАДЯНИН І БУКВЕНИЙ ТЕКСТ: «НІ» МАНІПУЛЯТОРУ

У часи гібридної війни, коли сучасний світовий, у тому числі вітчизняний, інформаційний простір засмічено негативною, руйнівною, паралізуючою інформацією, громадян має бути убезпечений ззовні та відкрити у собі психологічні резерви для активного протистояння такому впливові. Маніпулятор діє через текст, буквене повідомлення, залишаючись наче «у тіні» («я тут ні до чого»). Але громадянин, який готовий ознайомитися з текстовою інформацією, має розуміти, що за нею завжди стоїть особа чи група осіб, які зацікавлені, аби це посилання було прочитане, сприйняте і використане саме так, як очікувалось маніпулятором. Тобто, людина, а то й населення у цілому, мають бути запрограмованими на ті чи інші думки, погляди, наміри, дії. Втім, читач, який знає про певні

маніпулятивні «трюки» і власні особистісні можливості, взмозі поповнювати свої знання, збагачуючи цим свій досвід, і водночас зберігати власну недоторканість у плані отримання (прийому) нових фактів, їх інтерпретацій та власного переосмислення, пошуку свідомих (не навіюваних) рішень, особистого ситуаційного і життєвого вибору.

Питанням впливу текстової інформації на людину, особливостей маніпуляцій і протидіям їм, інформаційного простору і кібербезпеки, а також проблемам збереження цілісності і розвитку особистості читача присвячено багато робіт світових і вітчизняних дослідників (В.В. Андрієвська, О.О. Блуд, В.М. Вилко, Т.А. Ван Дейк, В.Г. Лемеш, Л.А. Найдьонова, О.В. Сидоренко, В.О. Татенко та ін.). Важливими є досягнення, зокрема, щодо сприйняття та інтерпретації тексту читачем, змін під впливом тексту ціннісно-сміслової сфери людини, комунікативної компетентності (Р. Барт, М.М. Бахтін, Г.С. Костюк, Н.В. Чепелєва та ін.). Виняткового значення набувають дослідження особливостей, принципів, критеріїв ефективності, методів, прийомів психологічної допомоги сучасному громадянину через спілкування психолога/психотерапевта з населенням, зокрема через ЗМІ; особливе місце відводиться діалогу між психологом і клієнтом, пошуку останнім резервів самопомоги у кризових умовах, протистоянню діям маніпулятора, який діє по-різному: явно чи замасковано (В.Л. Зливков, Т.С. Гурлева, З.Г. Кісарчук, Є.Г. Осін, В.Г. Панок та ін.).

Маніпулювання – це особливий різновид соціально-психологічного тиску, коли суб'єкт впливу ніби вдається до пропозитивних механізмів, а насправді намагається обмежити свободу об'єкта чи підпорядкувати його своїй волі, зазначає В.О. Татенко [4]. Маніпулятор не обов'язково вдається до погроз, гучних висловлювань і явного тиску. Часто «услесливий і добренький», він уміло використовує потреби, емоції і почуття, прагнення і надії, розгубленість і страхи того, кого наміряний обдурити, обвести, збити з толку. Намацуючи больові точки, вправний маніпулятор нав'язує думку, зразок, алгоритм дії непомітно для своєї жертви, присипає критичність, паралізуючи вияв власної волі. На думку М.Й. Варій, маніпулятор навіть може переживати багато почуттів цілком щиро, але він неодмінно спробує використати їх «для чогось корисного» [1, с. 176].

Вчені визнають і можливу позитивну роль маніпуляції. Важливо розрізняти, пише Дж. Бьюдженталь, маніпулятивне та не-маніпулятивне використання тиску на людину. Головним критерієм є наміри «суб'єкта тиску» – чи піклується він про іншу людину та прагне допомогти їй подолати проблеми, чи намагається за допомогою тиску досягнути будь-яких інших цілей. Але, попереджає вчений, використання тиску у міжособовій взаємодії (в кабінеті психолога чи поза його межами) – майже неминуче тягне за собою ризик маніпулювання, а тому потребує особливої уваги та обережності [2, с. 88]. Цю грань нелегко виділити і у тексті, тому сам респондент, у нашому випадку психолог, який надає психологічну допомогу громадянам через текст, має мати особисту відповідальність, автономність, суб'єктність,

вибудувати міжсуб'єктний діалог, а не вдаватися до маніпуляції. Адже текст у психології, пише Н.В. Чепелева, розглядається як «перетворена форма реальної міжособистісної взаємодії автора і реципієнта, діалогу двох суб'єктів стосовно тих чи інших проблем» [5, с. 5]. Характерним для діалогічного тексту є намагання залучити реципієнта до спільного з автором пошуку істини, розв'язання певних теоретичних або практичних проблем [5, с. 24].

Актуальними вважаємо дослідження особистісних якостей і рис характеру людини, які справляють певний вплив на сприйняття, розуміння, інтерпретацію, збереження та особливості втілення отриманих через текст, зокрема через ЗМІ, відомостей та «їх бачень» авторами текстів. Це такі риси і якості, як критичність мислення, впевненість у собі, сформовані переконання і життєві смисли, відповідальність за своє буття, патріотизм та ін.

У нашому дослідженні [3] зосереджено увагу на такій особистісній якості вітчизняного громадянина-читача як автономність, на врахуванні цієї суб'єктної якості у психологічній допомозі людині з метою збереження нею власної особистості і протистояння маніпулятивним впливам через друковані засоби масової інформації. За даними емпіричного дослідження серед опитаних громадян країни виявилось 36 % автономних особистостей, 32 % залежних і 32 % невизначених – це тих, які сполучають риси перших двох типів (за методикою Г.С. Пригіна «Автономність-Залежність»). Автономним споживачам друкованої, текстової психологічної допомоги прийнятний такий виклад матеріалу, який містить як загальну інформацію, так і таку, яка налаштовує на роздуми, формування особистої думки, «розмову» з автором статті, тобто передбачає *діалог з психологом*. Читачі, які віднесені до групи залежних людей, більш орієнтовані на конкретні вказівки і рекомендації психолога. Громадяни, які належать до групи невизначених, у рівній мірі послуговуючись статтями з різними типами викладу. Хоч і, за даними анкетування, з маніпулятивним впливом у ЗМІ «часто» і «завжди» стикається 63 % респондента, а з діалогічним – 7,7% «завжди» і 65,4 % – «інколи», наші співвітчизники очікують саме діалогу з автором текста, ані маніпуляцій з його боку. Це свідчить про потребу наших громадян у рівноправному, діалогічному спілкуванні з автором того чи іншого друкованого матеріалу, у тому числі, з психологами, які надають психологічну допомогу через друковані ЗМІ. Значить, зазначене вимагає підвищення рівня комунікативної, діалогічної, писемної компетентності фахівця, його суб'єктної автономності.

З давніх-давен написана, надрукована інформація мала неабиякий вплив на людей. І в наші часи тексти сприймаються не достатньо критично, люди звикли думати: «Якщо написано в газеті, книзі або журналі, значить правильно, перевірено, за це хтось несе відповідальність». Але у добу інформаційного протистояння, ціннісної невизначеності кожен має нести передусім власну відповідальність за те, що читати, як ставитись до тих або інших відомостей, що передавати із вуст-в-уста із прочитаного, чи варто і яким чином втілювати ці знання у життя. Особливо важливо допомагати

дітям, молоді правильно ставитись до інформації, яка йде від текстових джерел.

Для того, щоб ясно сприймати інформацію, не руйнуючи власні усталені уявлення і переконання, а ще й відкрити щось нове і життєво необхідне, бажано послуговуватись правилом «Довіряй, але перевіряй!». Не зайвими будуть запитання на кшталт: «Чи відповів автор на мій запит? Чи є він мій спільник, або лише маскується під нього?», «Чи я так само думав чи думаю?», «Яке альтернативне рішення проблеми можна знайти?», «Які наслідки наданої пропозиції можуть бути для мене особисто?», «Чи насторожує і що саме мене у тому, що я прочитав?», «А чи не надто мені втолюють?» та ін. Доречним буде намагання читача отримати інформацію, що зацікавила, ще з іншого джерела або звернутися до іншого автора, якому реципієнт більш-менш довіряє. Прочитане буде цікавим і матиме користь, коли читач є відповідальним за себе, свої думки, поведінку, своє життя, коли для нього вагомими є найвищі людські цінності, правда, а не спеціально сконструйована та огорнута в привабливий текст неправда.

У будь-якому тексті, в кожному повідомленні завжди є зернина, яка спроможна прижитися і прорости на придатному для неї ґрунті. На підходящу основу, вірніше сказати «піддатливий пливун», розраховує маніпулятор. Та на що людина сама зорієнтована, які в неї життєві пріоритети, моральні основи, чи власна совість керує її думками і поведінкою? Від цього залежатиме те, чи зуміє читач розрізнити насіння зла від зерен добра – це може або заплутати, збити зі шляху, спрямувати прямо у самісіньку пастку, або ж, навпаки, по-справжньому допоможе вирішити проблеми, укріпити впевненість у своїх намірах і діях, бути вільним, автономним у прийнятті власних рішень, здійснюючи особистий вибір. Варіативність свідомого вибору розширює і поглиблює можливості кожного жити повноцінним, більш щасливим життям. Та некритичне засвоєння, легкодумне запозичення смислів та цінностей призводить до зняття з себе відповідальності за власні дії і вчинки, позбавляє людину осмисленості власного буття, натомість перетворює в маріонетку у вправних руках тих, хто зацікавлений у ціннісно-смысловій дезорієнтації окремої людини, а то й цілого прошарку суспільства.

Бути суб'єктом власного психічного розвитку і саморозвитку, людиною критично мислячою, прагнути гармонії з собою, іншими людьми і світом – найкраща відповідь маніпулятору.

Список використаних джерел:

1. Варій М.Й. Психологія особистості / М.Й Варій: навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 592 с.
2. Гребінь Н.В. Зміст маніпуляції як різновиду прихованого психологічного впливу / Н.В.Гребінь // Проблеми сучасної психології, 2013. Випуск 21, С. 80-93.

3. Гурлева Т.С. Особливості спілкування психолога з населенням через друковані засоби масової інформації у кризових соціокультурних умовах / Т.С. Гурлева // Особливості стосунків “психотерапевт – клієнт” у сучасному соціокультурному середовищі : Монографія, Р.5, Київ – сайт Інституту психології: <http://lib.iitta.gov.ua/708934>

4. Татенко В. Соціально-психологічні механізми впливу людини на людину / Віталій Татенко// Соціальна психологія. – 2003. – № 1. – С. 60 – 72.

5. Чепелєва Н.В. Текст і читач: посібник. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – 124 с.

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ
БЛАГОДІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ «БТ «МЕРЕЖА» м. КРИВИЙ РІГ»

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

I Всеукраїнської науково-практичної конференції

«ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛУЖБОВОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ
ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ»

*м. Кривий Ріг
15 лютого 2018 року*

УДК 159.98
ББК 88.573 я 5

Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 15 лютого 2018 року). – Кривий Ріг, 2018. – 437 с.

*Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Донецького юридичного інституту МВС України
(протокол № 10 від 28 березня 2018 року)*

Публікується за матеріалами I Всеукраїнської науково-практичної конференції «Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів», яка відбулася 15 лютого 2018 року у Донецькому юридичному інституті МВС України (м. Кривий Ріг, вул. Степана Тільги, 21).

Видання може бути корисним для працівників правоохоронних органів, аспірантів (ад'юнктів), слухачів магістратури, студентів та курсантів вищих навчальних закладів, а також всім, хто цікавиться проблемами психологічного забезпечення правоохоронних органів.

Матеріали збірника опубліковані в авторській редакції.

© ДЮІ МВС, 2018